

Suomen passiivin ja impersonaalin määritelmistä ja keskinäisistä suhteista

TAPANI KELOMÄKI

Passiivi on vanha mutta elinvoimainen käsite eri kielioppiperinteissä. Kielten kuvauksissa sille on annettu selvästi toisistaan poikkeavia sisältöjä. Laajasta yleislingvivistisestä passiivia käsittelevästä kirjallisuudesta sille voi pelkistää kaksi päämerkitystä: Toisaalta passiiviksi kutsutaan rakenteita, joissa lauseen informaatorakenne on käänteinen aktiivilauseeseen verrattuna. Teon kohde on etualaistettu lauseenalkuiseksi teemaksi, ja tekijä jää taka-alalle ja on verbin jäljessä; sanajärjestys on siis päinvastainen aktiivilauseeseen verrattuna. Esimerkiksi englannin passiivi on etualaistava:

- (1) Bill was hit by John. (Vrt. John hit Bill.)

Toisaalta passiiviksi sanotaan persoonaa häivyttäviä eli referenssiltään avoimia rakenteita. Tällainen on suomen passiivi, joka on kyllä persoonainen, mutta tekijän persoonaa on häivytetty. Ei siis osata tai haluta sanoa, kenestä on kysymys:

- (2) Ähtärissä riideltiin taksijonossa.

Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa persoonaa häivyttävistä rakenteista käytetään melko yleisesti myös nimitystä *impersonaali*. Passiivia koskeva käsitteistö on tutkimusperinne- ja kielikohtaisuudessaan varsin moninaista, ja niinpä esimerkiksi passiivia on pidetty impersonaalien alalajina ja päinvastoin.

Verbin passiivimuoto sisältää passiivimorfeemin, kuten suomessa *-ta*-morfeemin sanassa *kerrotaan* (ks. ISK 2004 § 110), tai on perifrastinen kuten englannissa. Passiivimorfeemi on kielten kuvauksissa passiiviksi katsottujen rakenteiden keskeinen aines. Toisaalta passiivina on pidetty myös aktiiviverbillisiä rakenteita. Tällaisia ovat esimerkiksi suomen kielen rakenteet, joita on kutsuttu monipersoonaisiksi passiiviksi (*jouduin sateen yllättämäksi, asiat järjestyvät*, ks. lukua 6).

Persoonan häivytyks ei ole yksinomaan muodollisesti passiivisten ilmausten ominaisuus, vaan impersonaalien tehtävää ilmaistaan kielissä monenlaisilla keinoilla. Persoonan voi häivyttää esimerkiksi suomen passiivin kaltaisella passiivilla, nollapersoonalauseella ja yksikön 2. persoonan avoimella käytöllä; germaanisissa kielissä käytetään vastaavassa funktiossa *man*-passiivia ja eräissä romaanisissa kielissä refleksiivirakenteita. Toisaalta objektin etualaistamiseen ei välttämättä tarvita passiivia, vaan, kuten suomessa, objekti voidaan myös aktiivilauseessa etualaistaa pelkästään sanajärjestyksen keinoin siirtämällä se lauseen alkuun ilman muita morfosyntaktisia muutoksia – siis muuttamatta verbii passiivimuotoon.

Käytännössä passiivin määritelmät ja analyysit ovat aina monitasoisia. Passiivilla tarkoitetaan lauseita tai rakenteita, joilla on sekä passiivin muodollisia että semanttisia ominaisuuksia. Pragmatiikkakin on määritelmässä mukana, sillä etualaistavan passiivin motivaatio on objektin tematisointi, joka on sidoksissa kontekstiin. Myös persoonan häivytyksen syyt ovat pragmaattisia. Kyse voi olla esimerkiksi lauseen tekijän yhden-tekevyydestä tai anonymisyyden suojelusta tai dialogissa suoran puhuttelun välttelystä (ks. alalukua 4.1).

Kirjoitukseni on käsiteanalyysia suomen monenlaisista passiiveiksi nimetyistä rakenteista. Etsin systematiikkaa fennistiikan passiivikäsitusten kentästä ja tarkastelen erilaisia passiivikäsitteitä ja passiivimaisia ilmauksia. Käyn myös läpi näiden ilmausten passiiviominaisuuksia esimerkiksi pohtien kohta kohdalta, ovatko monipersoonaiset passiivit ja niiden kaltaiset rakenteet passiivisia etualaistavassa vai persoonaa häivyttävässä mielessä. Tarkasteluun liittyy olennaisesti rinnastuksia muihin impersonaali-ilmauksiin, sillä kuten luvun 2 katsauksesta käy ilmi, monet yleislingvistit pitävät esimerkiksi aktiiviverbin sisältäviä nollapersoonalauseita passiivisina. Kirjoituksessa esittämäni esimerkit on poimittu tarkastelemistani tutkimuksista, ovat niiden muunnelmia tai itse tuottamiani lauseita vastaesimerkeiksi tai argumentaation havainnollistamiseksi.

Tarkastelen myös passiivikäsitteiden historiaa, sillä fennistiikassa passiivin käsitteelliset jatkumot ovat pitkiä. Jo Setälän ajoista lähtien on ajateltu, että suomessa ei varsinaista passiivia ole, mutta silti suomen impersonaalista passiivia sanotaan yhä passiiviksi. Passiiveina on esitelty myös rakenteita (esim. monipersoonaiset passiivit), joista monet on tunnettu aiemmin muilla nimillä. Käsitehistoriallisesti huomionarvoista on lisäksi etualaistavan passiivin mallin jatkuva vaikutus kuvauksiin.

Ensimmäinen luku esittelee lingvistiikan moninaisia passiivikäsitteitä. Toinen, impersonaaleja kuvaava luku näyttää, että myös niistä on useanlaisia käsityksiä, vaikka niitä yhdistääkin avoin persoonareferenssi. Kolmas luku käsittelee fennistiikan passiivikäsitteitä ja niiden historiaa. Tuon siinä esiin, ettei käsitys passiivista ole yhtenäinen ja että monesti lähes samaan käsitteeseen on viitattu useilla eri termeillä. Esimerkiksi *Ison suomen kieliopin* (2004) laaja esitys passiiveista käsittää keskenään melko erilaisia rakenteita. Neljäs luku tarkastelee suomen passiivin harmaita reuna-alueita. Näillä alueilla passiivimuotoisella ilmauksella on aktiivinen semantiikka, jolloin persoonaviittaus on spesifi. Viides luku esittelee aktiivilauseita, jotka toteuttavat persoonan häivyttämisen (tai yleistämisen) funktiota. Erityisesti passiiviin vertautuu nollapersoonalause, jolloin käy ilmeiseksi, että suomen passiivi ja nollapersoonalause toteuttavat samaa semanttista tehtävää toisiaan täydentäen. Kuudes luku käsittelee monipersoonaisia passiiveja. Niissä

objekti on etualaistettu, mutta verbi voi olla aktiivinen ja persoonaviittaukset spesifejä. Monipersonaisten passiivien tarkastelu osoittaa etualaistamisen ja impersonaalisuuden erilaiset vaatimukset lauseen rakenteelle; toisaalta se paljastaa passiivitutkimuksen sitkeitä ristiriitaisuuksia. Seitsemäs luku pohtii etualaistusta yleisemmin kuin pelkästään passiivin kannalta. Suomessa sanajärjestyksen muuntelu sallii lauseen teemapaikalle etualaistettavan monenlaisia lausekkeita eikä siihen tarvita etualaistavan passiivin kaltaisia rakenteita. Lopuksi luvussa kahdeksan ehdotan jo tiedossa olevien seikkojen kokoamista ja uudelleen ryhmittämistä.

1 Passiivin määritelmiä

Tässä luvussa esittelen ja erittelen erilaisia määritelmiä, joita passiiville on annettu lingvistiikassa. Niitä on aihetta käsittelevässä runsaslukuisessa tutkimuskirjallisuudessa monia ja monenlaisia. Seuraavassa luvussa käsitelen puolestaan impersonaalin määrittelyä. Jako erillisiin lukuihin pelkistää etualaistuksen ja impersonaalisuuden eroja sekä selventää sitä, että passiiveja ja impersonaaleja voidaan tutkia monista eri näkökulmista. Nämä näkökulmat eivät useinkaan ole tutkimuksissa selvästi näkyvissä.

Aluksi esitän tiivistelmän passiivin määritelmien merkittävimmistä ominaisuuksista (asetelma 1).

Asetelma 1.

Passiivin ominaisuuksia.

1. Syntaktisesti passiivi etualaistaa (*promotoi*) objektin, siirtää sen subjektin paikalle verbin eteen, jolloin objektista tulee subjekti. Verbi on passiivimuodossa, ja aktiivilauseen agenttsubjekti demotoituu, eli se joko poistuu tai menettää alkuasemaisuutensa ja saa obliikvisen sijamerkin. Tämä on niin sanottu prototyyppinen passiivi, esimerkiksi *Bill was hit by John*. Lauseen tekijä on reemassa prepositiolausekkeena, joka vastaa obliikvistä substantiivilauseketta.
2. Passiivi on useimmiten aktiiviin verrattuna morfologisesti ja morfosyntaktisesti tunnusmerkkinen. Sillä on omia morfeemejaan, jotka ovat eri kielissä erilaisia, ja passiivilauseiden rakenteet ovat aktiivilauseiden rakenteita mutkikkaampia. Teksteissä passiivi on aktiivia harvinaisempi ja käyttökonteksteiltaan rajallisempi.
3. Passiivin semantiikka ja pragmatiikka on monitahoista. Passiivi paitsi etualaistaa patientin¹ verbin eteen teemapaikalle lauseen puheenaiheeksi myös häivyttää tai poistaa tekijän. Vuorovaikutuksellisesti passiivilla on monia tehtäviä. Se on esimerkiksi keino osoittaa suhdetta puhuteltuun, sillä passiivi-

1. Patientti on semanttinen rooli, joka kuvaa toiminnan kohdetta. Yleisimmin patientin rooli on lauseessa objektilla.

rakenteita käytetään usein suoran persoonaviittauksen välttämiseen muodollisissa puhutteluissa.

Kuten asetelmasta 1 näkyy, määritelmät käsittävät sekä muodollisia että semanttisia ja pragmaattisia ominaisuuksia. Passiivi kuvataan rakenteellisesti ja sen funktio patientin etualaistavana tai tekijän häivyttävänä rakenteena mainitaan. Passiivirakenteilla on harmaa alueensa, sillä niillä on aktiivista semantiikkaa ja vastaavasti aktiivisen verbinmuodon sisältävillä lauseilla on passiivista semantiikkaa, kuten luvuista 4–5 käy ilmi.

Merkittävä osa passiivikäsitusten eroavaisuuksista liittyy passiivin syntaksiin, erityisesti transitiivisuuden ja passiivin suhteeseen (ks. esim. Shibatani toim. 1988). Tällöin on pelkistetysti sanoen kysymys siitä, voiko intransitiivilause olla passiivissa, kun siinä ei ole etualaistettavaa objektia. Blevins (2003: 475–488, 507–508) edustaa jyrkkää kantaa, jonka mukaan vain prototyyppinen etualaistava passiivi on passiivi. Siksi vain transitiivilauseet voi ”muuntaa” passiiveiksi. Shibatanikin (1985: 821–822, 837; 2006: 220) puhuu passiiveista lähinnä tuollaisina rakenteina korostaen transitiivisuuden ja passiivin keskinäistä riippuvuutta. Hänen mukaansa prototyyppisten passiivien lisäksi on kuitenkin muitakin passiiveja (esim. refleksiiviverbillisiä ja monenlaisia nominatiivisubjektittomia lauseita), joita yhdistää lauseenalkuisen subjektin patienttius ja semanttisesti passiivin keskeinen tehtävä, agentin demootio (*defocusing*; Shibatani 1985: 830–837, 840–845). Shibatanille passiivi on yläkäsite, joka kattaa joukon hyvin erilaisia tapauksia.

Myös seuraavaksi esittelemieni tutkijoiden passiivikäsitukset ovat samaan tapaan sekakoosteisia, mistä seuraa, että niiden alaan kuuluu erilaisia rakenteita. Foley ja van Valinin (1985) näkemys passiivista muistuttaa Shibatanin käsitystä. Heidän mukaansa prototyyppisestä passiivista poikkeavat passiivit ovat funktionaalisia (mas. 306). Se tarkoittaa tekijäsubjektin häivyttämistä. Muodollisesti nämä passiivit ovat sekalainen ryhmä rakenteita; niihin kuuluvat esimerkiksi *one-*, *man-* ja monet refleksiiviset rakenteet. Näin ajatellen suomen nollapersonakin on luettavissa passiivikäsitteiden alaan. Foley ja van Valin (mas. 299–334) myös esittävät, että passiivi on demotionaalinen, jos se vain poistaa tekijäsubjektin, ja promotionaalinen, jos se etualaistaa subjektiksi jonkin aktiivilauseen elementin, lähinnä objektin. Tässä luokittelussa suomen passiivi on siis demotionaalinen (ks. mas. 322).

Siewierskallekaan (2005: 434–437) ei asetelman 1 ensimmäinen ominaisuus eli etualaistaminen ole välttämätön. Niinpä myös suomen passiivi on hänen luokittelussaan passiivi, koska verbissä on passiivin tunnus, rakenne kontrastoituu aktiiviin ja lauseen persoonaviittaus on avoin. Tällaisella kannalla ovat myös Helasvuo ja Vilkuna (2008: 228–229). Comriekin (1977) argumentoi sen puolesta, että subjektin häivyttäminen ja objektin etualaistus ovat toisistaan riippumattomia. Objektista riippumatonta subjektia häivyttävää rakennetta hän kutsuu impersonaaliseksi passiiviksi mainiten esimerkkinä nimenomaan suomen (mts. 49–50). Tällainen passiivikäsitys on hyvin etäällä edellä mainitsemaani Blevinsin edustamasta transitiivisuuteen sidotusta objektin etualaistavasta käsityksestä.

Passiivia on tarkasteltu myös funktionaalisen universaalien näkökulmasta, jolloin on painotettu passiivilauseen subjektin patienttiutta sekä lauseessa olevaa etualaistusta

diskurssifunktion kannalta (esim. Shibatani 1985; Kittilä 2000). Kittilän (mas. 288–291) mukaan maailman kielten passiiville ei ole löydettävissä yhtä yhteistä rakennepiirrettä, mutta agentin demootio on funktionaalisesti hyvin yleistä.

Kuten on ilmennyt, passiivin määritelmässä on melkoisesti vaihtelua. Tämä näkyy myös niissä lukemattomissa kirjoituksissa, joihin mainitsemisani lähteissä viitataan. Prototyyppisen etualaistavan passiivikäsitteen ja erilaisten persoonaa häivyttävien passiivikäsitteiden välillä on laaja harmaa alue, jolle tulee jatkuvasti uusia ehdotuksia. Niiden todellista uutuutta on vaikea välittömästi huomata. Vika ei ole tutkijoissa vaan asian vaikeudessa, sillä se, miten etualaistaminen ja tekijän häivyttäminen kaikkine pragmaattisine vivahteineen ilmenee erirakenteisissa kielissä, on mutkikas kokonaisuus.

2 Impersonaali

Yleistäen voi sanoa, että tutkimuskirjallisuudessa impersonaali on lause tai muu rakenne, jonka keskeinen piirre on agentin avoin persoonareferenssi. Etualaistavaan passiiviin verrattuna impersonaali on jossain suhteessa vajaa. Se voi esimerkiksi olla subjektiton, tai objekti voi säilyä etualaistumatta. Rakenteen pääkäyttö on tekijän tai teki-jyyden hämärtäminen. Näin ajattelevat muiden muassa Blevins (2003: 473–476, 482, 507–508) ja Shibatani (2006).

Siewierskalle (2008) impersonaali on laaja yläkäsite eri kielissä ja kieliopeissa esiintyville subjektiltaaan vajaille konstruktiolle. Vajavaisuus voi olla morfosyntaktista ja semanttis-pragmaattista, mikä tarkoittaa eriasteista puutteellisuutta subjektiargumentin spesifisyydessä ja morfosyntaksissa. Tämä kattaa muun muassa geneeriset, muodolliset, puuttuvat ja epäagenttiiviset subjektit. Siewierskan tarkoittamia vajaita konstruktioita ovat esimerkiksi modaaliset lausekontekstit, eksistentiaalilauseet ja säälauseet.

Passiivia pidetään monesti yhtenä impersonaalien lajina (Helasvuo & Vilkuna 2008; yleisemmin Siewierska 2008; virosta ks. alav. 6). Shibatani (1985: 821) taas luokittelee refleksiivit ja muut impersonaalit pseudopassiiveiksi. Molempia kantoja perustellaan subjektin teki-jyyden jonkinlaisella puutteellisuudella, esimerkiksi patienttiudella tai kieliopillisen subjektin poikkeuksellisuudella, kuten sen sijainnilla muussa paikassa kuin lauseen alussa (ks. mas. 837–838; Kittilä 2000).

Helasvuo ja Vilkuna (2008) tarkastelevat impersonaaleja morfosyntaktisten ja semanttisten piirteiden kannalta. He pohtivat erityisesti patienttsubjekteja ja muuten subjektiltaaan vajaita lauseita. Impersonaalisilla rakenteilla on heidän mukaansa seuraavia ominaisuuksia (mas. 219–220):

Asetelma 2.

Impersonaalien ominaisuuksia.

1. Yksipersonaisuus. Se tarkoittaa verbin taipumattomuutta (esim. modaaliverbien yhteydessä), subjektin aitoa puutetta (esim. tilalauseissa) tai yksipersonaista passiivia.
2. Agentin puute (esim. kokijalauseissa ja eksistentiaalilauseissa).

3. Ykkösargumentin (so. verbin keskeisimmän argumentin, yleensä subjektin) obliikivisuus (esim. omistusrakenteessa).
4. Ykkösargumentin epäspesifisyys (avoin referenssi).

Helasvuo ja Vilkuna (2008: 226–230) näyttävät, miten suomen impersonaalisten konstruktioiden persoonaviittaus on eri syistä avoin ja miten syntaktisesti yksipersonaiset konstruktiot, esimerkiksi omistusrakenne ja modaalikonstruktiot, erottuvat passiivista ja nollapersonasta. Artikkelista käy myös ilmi, että passiivia ja nollapersonaa yhdistää samantapainen avoin persoonaviittaus.

Kuten näkyy, impersonaali kattaa monenlaisia ilmiöitä ja sen suhde passiiviin on usein päällekkäinen. Blevins, Siewierska ja Shibatani sekä Helasvuo ja Vilkuna määrittävät impersonaalien yleisesti mutta mahdollisimman täsmällisesti. Määrittelmistä näkyy, miten impersonaalinen käsite on riippuvainen valitusta näkökulmasta, erityisesti suhteesta passiiviin. Myös syntaksin ja semantiikan painotukset näkyvät määrittelmissä. Tässä kirjoituksessa tarkastelen impersonaaleina ilmiöitä, joissa tekijän persoonareferenssi on avoin, siis tekijää häivyttävä.

3 Suomen passiivikäsitusten vertailua

Tässä luvussa esittelen fennistiikan passiivitutkimusta. Etsin siitä käsitteellisiä jatku-moita sekä pohdin terminologisia ongelmia ja muiden kielten kuvausten vaikutusta suomen passiivin kuvaukseen. Tarkastelu etenee kronologisesti.

Suomen passiivin tutkimuksessa morfosyntaktinen näkökulma on ollut hallitseva, mistä on seurannut kohtalainen yksimielisyys siitä, mitkä rakenteet ovat passiiveja. Kuitenkin myös passiivin semanttiset ominaisuudet ovat olleet tiedossa ainakin jo 1800-luvun alkupuolella ja etenkin persoonanhäilytys on ollut jo pitkään esillä sen kuvauksissa. Passiivin persoonanhäilytystä on myös vertailtu muihin persoonareferenssiltään avoimiin ilmauksiin, esimerkiksi nollapersonalauseeseen. Sittemmin passiiveiksi on katsottu sellaisiakin rakenteita, joita ei ole aiemmin pidetty passiiveina (ks. lukua 6).

Keskeisimmät havainnot ja päätelmät suomen passiivin luonteesta ja eroista muiden kielten passiiveihin on tehty varhain. Pääkkönen (1994: 67–68) mainitsee, että Keckman piti jo vuonna 1829 passiivia ”persoonattomana pääluokkana” ja ”pikemminkin jonkinlaisena impersonaalisenä taivutusluokkana eikä indoeurooppalaisten kielten passiivien suoranaisena vastineena”. Lisäksi Keckman katsoi, että muiden kielten persoonaista passiivia vastaavat usein suomen kielen aktiiviset refleksiiviverbit (Pääkkönen mp.).

Fennistiikan syntaksin kasautuva perinne palautuu Setälän teoksiin.² Hän toteaa *Lause-oppinsa* ensimmäisessä painoksessa (1880 § 50) seuraavasti:

2. Setälän lähteeksi on mainittava Jahnssonin teos (1871), jossa luetellaan useimmat suomen passiivin perusominaisuudet: suomessa ei ole ruotsin passiivin kaltaista passiivia, aktiivilauseen objektia ei vastaa passiivilauseen subjekti, intransiiviverbeilläkin on passiivimuoto, suomen passiivi on impersonaalinen, ja sen paras vastine ruotsissa on *man*-rakenne, jota tosin voi pitää nollapersonalauseenkin vastineena (mts. 3).

– – impersonaalia l. passiivia käytetään, kun toimittavaa persoonaa, subjektia ei mainita; esim. *Käden kylään päästään, juosten tielle jäädään.*

Lisäksi Setälä mainitsee (1880 § 50) passiivin käytön monikon ensimmäisenä persoonana ja antaa esimerkin passiivista suostuttelevassa käytössä (vrt. ns. lääkäripassiiviin alaluvussa 4.1): ”Poika otti äijän mukaansa – *no, kuljetaan vähän matkaa yhtenä, ja istutaan sitten lepäämään kivelle.*” Samassa yhteydessä (mp., 2. muistutus) hän toteaa, että ”persoonattomasti käytetään myös yksikön kolmatta ja toista persoonaa: *Sen kohta kuulee, että hänessä on älyä.*”

Lause-oppinsa kolmannessa laitoksessa Setälä (1891 § 93, 1. muistutus) toteaa suomen passiivin olevan erilainen kuin indoeurooppalaisten kielten passiivit. Hän kytkee passiivin tiukasti transitiivisuuteen (mp., 2. muistutus):

Todellinen passiivinen merkitys, muiden kielten tapaan, saattaa olla vain transitiivi-verbien passiivin partisiipilla. Esim. *Kirjat ovat luetut. Kirja on luettavana.*

Tämä ajatus edeltää Helasvuon (2006) kopulapassiivia, viron seisundipassiivia (Erelt, Viks, Erelt, Kasik, Metslang, Rajandi, Ross, Saari, Tael & Vare 1993: 30; ks. alav. 6) ja *Iso suomen kieliopin* (2004 § 1335) tilapassiivia. Palaan näihin lähemmin alaluvussa 6.2.

Lisäksi Setälä (mp.) esittää havainnon (automaatiivi)johdosten ja passiivin merkitysten läheisyydestä:

– – muiden kielten persoonallista passiivia suomessa usein vastaa myös *un, yn-*loppuinen verbi eri merkitysten vivahduksella, esim. *Minä pelastuin* (vrt. *minut pelastettiin*) – joku määräämätön henkilö pelasti minut.

Tässä on hahmollaan ISK:n (2004 § 1344–1346) johdospassiivi (ks. alalukua 6.3).

Passiivin perusominaisuuksien lisäksi siis jo Setälä havaitsi seikkoja, joihin vasta viime aikoina on alettu kiinnittää tarkempaa huomiota, kuten passiivin käyttö direktiivisissä tehtävissä. Hän käsittelee impersonaaliseksi käsittämäänsä passiivia, mainitsematonta subjektia (nollapersoonaa) ja esimerkiksi 2. persoonan avoimen käytön tapaista käyttöä saman ilmiön rinnakkaisestiintymänä. Myöhemmin hänen kielioppiperinteessään on tapahtunut käänne. Setälän, Niemisen ja Ojajärven (1974³: 86) määritelmä on nimittäin morfologisperustainen, vaikka se sisältääkin semanttisen luonnehdinnan:

Suomen kielen verbintaivutuksessa on kaksi pääluokkaa – – passiivi, yksipersonainen pääluokka, jonka ominaisuutena on, että toimittava persoona on epämääräinen. Persoonamuotoja on vain yksi.

3. Setälä ei julkaissut uutta kielioppia. Muitakaan kokonaisia tieteellisiä kielioppeja ei ilmestynyt ennen Penttilän *Suomen kielioppia* (1957), joka sekään ei saanut tunnustettua asemaa pitkään aikaan. Setälän kuoltua vuonna 1935 hänen kielioppiperinteensä eli uusissa, *Suomen kielen lause-oppiin* (1880) perustuneissa, vähin erin muokkautuneissa koulukielioppiversioissa, kuten Setälän, Niemisen ja Ojajärven kieliopissa (1974).

Myös Penttilä nimittää (1963: 213) passiivia verbinmuotojen pääluokaksi, eli passiivi on kuvattu morfologisena ilmiönä. Hän kuitenkin samalla esittelee joukon passiivin semanttisia ominaisuuksia, kuten persoonan epämääräisyyden. Lisäksi hän mainitsee kielioppiperinteen kytkökset latinaan ja sen persoonaiseen ja objektia etualaistavaan passiiviin.

Tuomikoski (1971) sen sijaan hahmottaa passiivin aseman kieliopissa uudella tavalla. Hän katsoo passiivin kuuluvan suomen kielen persoonajärjestelmään neljäntenä persoonana, koska se on persoonainen ja indefiniittisen referenssisuhteensa ansiosta erilainen kuin muut persooniin viittavat muodot. Tällaisella passiivikäsitteellä ei ole mitään yhteyttä etualaistavaan passiiviin. Runsaat kymmenen vuotta myöhemmin Shore (1986) toteaa jo aivan eksplisiittisesti, ettei suomessa ole etualaistavaa passiivia.

Vilkuna (2000: 342) määrittelee passiivin seuraavasti:

Määritelmä 1.

Yleisemmässä merkityksessä: erityinen verbirakenne, jonka yhteydessä ykkösargumentti jätetään ilmaisematta tai ehkä edustuu sellaisella epätyypillisellä tavalla kuin englannin *by the Government* tai suomen *hallituksen toimesta*. Jos objektiargumentti samalla toimii kieliopillisena subjektina, passiivia sanotaan personaaliseksi; muussa tapauksessa kyseessä on impersonaalinen passiivi.

Määritelmässä ei mainita verbin passiivimuotoisuutta, ei myöskään henkilötekijäisyyttä. Määritelmässä mikään ei estä sitä kattamasta muutakin subjektittomuutta, esimerkiksi nollapersoonalauseetta. Toisaalla Vilkuna (mts. 138–140) edellyttää, että ykkösargumentti on henkilötarkoitteinen, että passiivilla vältellään henkilön spesifiä osoittamista ja että passiivilauseessa on passiivimorfeemi. Lisäksi hän mainitsee monipersoonaisen passiivin (mts. 144–146); siihen palaan luvussa 6.

VISK⁴ (s.v. *passiivi*) määrittelee passiivin rakenteeksi seuraavalla tavalla:

Määritelmä 2.

Passiivi on rakenne, jossa verbinmuodolla, esim. *sanotaan, puhuttiin, ei tehty, olisi vastattu*, esitetään tilanne ilmaisematta tekijää tai muutakaan subjektia, esim. *Suomessa juodaan paljon, Keitä juhliin vielä odotettiin?* Tällaista passiivia sanotaan yksipersoonaiseksi, sillä se ei vaihtelee persoonan mukaan. Se kuuluu persoonajärjestelmään ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan ohella ja on siis osa verbintaivutusta.

Määritelmässä verbin passiivimuotoisuus on rakenteen passiivisuuden välttämätön ehto. Siihen liittyy erottamattomasti persoonaa häivyttävä funktio; toisaalta nostetaan esiin se, että passiivi kuuluu verbintaivutukseen. VISK (mp.) antaa passiiville myös laajan määritelmän:

4. VISK viittaa *Ison suomen kieliopin* (2004) verkkoversion Määritelmät-osioon. Olen käyttänyt siellä olevia määritelmiä ISK:n määritelmien vertailukohteena tai silloin, kun ISK:sta puuttuu käsitteen täsmällinen määritelmä.

Määritelmä 3.

Laajemmassa mielessä passiiviksi kutsutaan rakenteita, joissa verbin muodolla osoitetaan tekijän jäävän taka-alalle. Tällöin passiivi voi olla myös monipersoonainen eli verbin muoto voi vaihdella persoonan mukaan. Lauseessa on subjekti, joka merkityksen kannalta kuitenkin vastaa objektia. Suomessa tällaisia ovat muutospassiivi (*tyttö tuli valituksi, tytöt tulivat valituiksi*), tilapassiivi (*tapaus on poliisin tutkittavana, tapaukset ovat poliisin tutkittavana*) ja johdospassiivi (*asia järjestyy, asiat järjestyvät*).

Tässä määritelmässä verbiltä ei edellytetä passiivimuotoa, joskin tekijän sanotaan jäävän taka-alalle juuri verbin muodon takia. Laaja määritelmä ei ole suppean laajennus, vaan näillä kahdella määritelmällä – kuten Vilkunankin (2000) määritelmillä – on eri perustat, sillä suppea on impersonaalinen ja laaja lähinnä etualaistava.

Taustoittavassa kappaleessa *Iso suomen kielioppi* (2004 § 1313) käsittelee suomen passiivia laajasti ja esittelee passiivien monenlaista kieltenvälistä vaihtelua; myös passiivin universaalien määrittelyyn vaikeus todetaan. ISK käyttää passiivin määrittelyssä asetelmassa 1 (s. 112–113) mainitsemiani kriteereitä ja tuo esiin edeltäjiensä tapaan, että suomessa on useita erilaisia passiivirakenteita eikä siinä juuri esiinny prototyyppistä passiivia.

ISK (2004 § 1313) määrittelee passiivin seuraavasti:

Määritelmä 4.

Passiivilla tarkoitetaan yleisesti ottaen lauseita, joissa verbin muoto tai predikaatin rakenne osoittaa lauseen ydinjäsenten edustuvan toisin kuin tavallisesti aktiivilauseessa: subjekti jää taka-alalle, ja vastaavasti jokin muu lauseenjäsen voi saada joitakin subjektin piirteitä. Suomessa on useita passiivin luonteisia rakenteita, joista yleisin ja monikäyttöisin on yksipersoonainen passiivi. Yksipersoonaisessa passiivilauseessa ei ole ilmisubjektia, ja sen finiittiverbi on passiivimuodossa. Passiivimuotoa sanotaan yksipersoonaiseksi, koska se ei vaihtelee eri persoonissa.

– – *Huomattakoon, ettei asiaa liene vielä päätetty.*

Tämän mukaan passiivi on lause (VISK:n määritelmässä rakenne; ks. Määritelmä 2 edellä), jonka verbissä on jotain morfosyntaktisesti passiivista, objekti on yleisimmin verbin edellä eikä tekijään viitata spesifisesti. Subjektin jääminen taka-alalle tarkoittaa poissaoloa, sen väistymistä lauseen alusta reemaan tai avointa referenssiä. Tämä kattavuutta tavoitteleva määritelmä on erittäin tulkinnanvarainen ja rajoiltaan sumea.

Helasvuo (2006) kehittää Tuomikosken ajatusta neljännestä persoonasta edelleen. Hänen mukaansa passiivin avulla kuvataan puhetilanteen osanottajarooleja, sillä se indeksoi persoonan, jonka avoin referenssisuhde täytyy päätellä kontekstista. Helasvuo katsoo (mas. 236), että suomessa on kaksi passiivia, *yksinkertainen* (yksipersoonainen) *passiivi* (*Hilkka viedään ~ vietiin ~ oltiin viety sairaalaan*) ja *kopulapassiivi olla* + partiisiippi (*adjective type*; esim. *Hilkka on viety sairaalaan*). Hän ei liitä passiivikäsitteisiinsä eksplisiittisesti prototyyppisen passiivin syntaktisia ominaisuuksia mutta sanoo passiivilauseiden muistuttavan prototyyppiä. Edeltäjiensä tavoin Helasvuo (mp.) kuvaa passiivi-

lauseen patientin objektiksi, koska se ei kongruoi verbin kanssa ja se voi olla akkusatiivissa (*Minut oli viety sairaalaan*).

Helasvuo (2006: 243–245) toteaa kopulapassiivilauseen ja predikatiivilauseen samankaltaisuuden ja huomauttaa, että yksinkertainen passiivi kuvaa toimintaa ja kopulapassiivi toiminnan tulosta,⁵ mihin vaikuttaa myös preesensin irresultatiivinen prosessuaalisuus ja imperfektin statiivinen tilamaisuus. Larjavaara (2007) huomauttaa Helasvuon analyysiin, että *pöytä on kauniisti maalattu* -tyyppisissä lauseissa on passiivipredikatiivi eivätkä lauseet ole aitoja passiivilauseita, sillä niiden semantiikka on passiivista riippumatonta luonnehtivan lauseen semantiikkaa. Hän korostaa, että analyysissa on otettava huomioon lausetyyppi, pääluokka ja tempus, joten *olla*-verbin passiivilla ei ole omaa semantiikkaa, koska sama semantiikka on vastaavilla aktiivimuodoillakin (vrt. *puu on kaatunut* ~ *puu on kaadettu*). Epäilemättä asia on näin, mutta tässä tapauksessa refleksiivijohdin vielä mutkistaa tilannetta. Palaan asiaan johdospassiivin yhteydessä (ks. alalukua 6.3).

Tiivistäen voi sanoa, että fennistiikan tutkimusperinteessä (yksipersonainen) passiivi on käsitetty impersonaaliseksi ja nähty sen erot prototyypiseen passiiviin, jota suomessa ei yleensä katsota olevan. Laajat määritelmät (etenkin 1 ja 3) pyrkivät kuitenkin kattamaan sekä etualaistuksen että impersonaalisuuden, mistä syystä ne jäävät epäselviksi. *Passiivi*-termi on fennistiikassa edelleen käytössä, ja *Iso suomen kielioppi* (2004 § 1331) perustelee termin käyttöä seuraavasti:

- – käytetään fennistisen perinteen mukaista nimitystä passiivi, koska rakenteella on kuitenkin olennaisia passiivin ominaisuuksia ja koska monilla ehdotetuilla vaihtoehtoisilla nimityksillä on muuta vakiintunutta käyttöä.

Jatkuvasti on kuitenkin myös esitetty muita nimityksiä. Jo Setälä ja myöhemmin esimerkiksi Nuutinen (1981: 23) ja Vilkuna (2000: 144) ovat ehdottaneet, että suomen passiivia voisi kutsua – erotukseksi etualaistavasta passiivista – *impersonaaliksi*⁶; sen nimeksi on tarjottu myös *indefiniittiä* (ks. Shore 1986: 14–16). Myös Blevins (2003: 482–488) pitää *impersonaalia* sopivana nimityksenä suomen passiiville ja korostaa erityisesti sitä, ettei aktiivilauseen objekti muunnu passiivilauseen subjektiksi. Helasvuo ja Vilkuna (2008) taas kritisoivat *impersonaalia*, koska se viittaa henkilöittömyyteen. Palaan termiongelmiin etualaistuksen yhteydessä luvussa 7.

Toinen huomio fennistiikan passiivitutkimuksesta on tietty hajanaisuus. Kuten edellä on ilmennyt, tutkimusta on tehty ottamatta huomioon edeltävien tutkijoiden tuloksia. Esimerkiksi Setälän (1891 § 93, 2. muistutus) ”todellinen passiivinen merkitys” (ks. luku 3), *Ison suomen kieliopin* (2004 § 1335) tilapassiivi (ks. alalukua 6.2) ja Helasvuon (2006) kopulapassiivi ovat lähikäsitteitä, mikä ei kyseisistä tutkimuksista aina käy ilmi.

5. Shibatanin (1985: 841) mukaan kielissä on yleistä, että kopulapassiivi on statiivinen, siis tilamainen.

6. Viron passiivia nimitetään usein *impersonaaliksi* (ks. Erelt ym. 1993: 30; ks. kootusti myös Jokela 2012: 50). Erelt ym. (mp.) määrittelevät, että jos lauseen tekijäsubjekti on myös kieliopillinen subjekti, on lause aktiivilause; muuten se on passiivilause. Muutoin he ovat sitä mieltä, että viron *-kse*-passiivi ja nollapersoona ovat impersonaaleja (mts. 30–31, 227–228). Ei-impersonaalinen passiivi on lähinnä niin sanottu *seisundipassiiv*: *ta on üllatatud* (mts. 30).

4 Aktiivisia passiiveja

Kuten edellä on ilmennyt, suomen passiivi käsitetään yleensä epäspesifisesti henkilötekijäiseksi. Tässä luvussa esittelen muutamia tunnettuja tapauksia, joissa passiivimorfeemin sisältävän rakenteen persoonaviittaus on pragmaattisista syistä spesifinen. Passiivimuotoinen verbi on siis semantiikaltaan aktiivinen.

4.1 Finiittisiä aktiivisia passiiveja

Tarkastelen ensin tapauksia, joissa passiivilause ei ole impersonaalinen, koska tiedetään, kenestä on kysymys. Näin on esimerkiksi silloin, kun puhutussa nykysuomessa käytetään verbin passiivimuotoa monikon 1. persoonan muotona: *me tullaan ihan kohta*. Passiivivaikutusta käytetään myös direktiivinä, kun puhuja ja puhuteltu kuuluvat samaan joukkoon: *tehdään se nyt*. Laurannon (2015: 43–46) termi rakenteelle on *inklusiivinen imperatiivi*. Näiden lisäksi voidaan erottaa rakenne, jota ei-kielitieteilijät kutsuvat yleisesti *lääkäripassiiviksi*, joka on näennäisesti inklusiivinen imperatiivi, koska lääkäri ei osallistu potilaan toimintaan, mutta passiivilla hän luo yhteisyyden tunnelmaa: *käydäänpä nyt siihen selälleen* (Shore 1986: 42; Sorjonen 2001: 91–92). Shibatani (1985) antaa esimerkkejä samantapaisesta passiivin käytöstä useista eri kielistä. Suomessa passiivilla on myös muuta direktiivistä käyttöä: *hajaannutaan, lähdetäänpä siitä nyt jo lätkimään* ’hajaantukaa, häipykää’.

Oma tyyppinsä on myös *dialoginen passiivi* (ks. Makkonen-Craig 2005: 65–66, 225–226), jolla tekstin kirjoittaja vetoaa lukijaan, jotta tämä miettisi tekstissä kuvattua asiaa, ja toisaalta kirjoittaa itsensä tekstiin välttämättä eksplisiittisen viittauksen itseensä hieman samaan tapaan kuin on mahdollista tehdä nollapersonalla. Makkonen-Craig (mts. 84) näyttää, miten kehitysyhteistyötä pohdiskelevassa artikkelissa toimittaja pohjustaa haastateltavan kommenttia passiivilauseella (*ennen kuin kysytään Harri Holkerilta*), jolloin artikkelin lukijakin tulee haastattelun osalliseksi.

Passiivin aktiivisessa käytössä (paitsi monikon 1. persoonan viittaavana) tekijää ei siis häivytetä, vaan sillä vältetään suora viittaus lukijaan tai puhuteltuun. Perehtymättä tähän passiivin vuorovaikutukselliseen tehtävään tässä yhteydessä enempiä voi todeta, että kysymyksessä ei ole aidosti avoin vaan spesifi persoonaviittaus. Esimerkiksi niin sanotulla lääkäripassiivilla viitataan potilaaseen ja dialogisella lukijaan tai kuulijaan. Näin kysymyksessä on pikemminkin *kierretty persoonaviittaus*.

4.2 Infiniittinen aktiivinen passiivi

Jotta syntyy kokonaiskuva kaikista niistä suomen kielen rakenteista, joissa esiintyy passiivin morfologinen tunnus, käsitellen lyhyesti myös infiniittisiä passiivimuotoja. Näissä rakenteissa verbinmuodot esiintyvät enimmäkseen tekijää häivyttävässä merkityksessä: *ymmärsimme asiasta sovitun jo eilen*. Temporaalirakenteessa asia on mutkikkaampi. Rakenteen ”preesensissä” passiivi häivyttää tekijän. Lauseessa *kotiin tullessaan Jussi useinCOMPASTUU* infiniitivirakenteen ja hallitsevan lauseen tapahtumat ovat samanaikaisia ja infiniitivirakenteessa tulijat on häivytetty. Temporaali-

rakenteen ”perfektissä” juuri TU-partisiippi muodostaa eräänlaisen ajallisen opposition E-infinitiivin kanssa. Lauseessa *kotiin tultuaan* (vrt. *tullessaan*) *Olli katseli telkkarista hömppää* infinitiivirakenteen mainitsema tekeminen on hallitsevan rakenteen tekemistä aiempaa ja viittaus tulijaan on spesifinen partisiipin passiivisuudesta huolimatta. TU-partisiippi ei ole semantiikaltaan passiivinen, ja *Iso suomen kielioppi* (2004 § 548) katsookin, että TUA-rakenne on morfologisesti passiivimuotoinen mutta käytättyä aktiivimuodon tavoin. Temporaalisuus – oikeastaan tapahtumien aikajärjestys – tulee ilmaistuksi vain TUA-tunnuksella. Kyseessä ei ole avoin persoonaviittaus vaan ajallinen seuraanto, samantapainen kuin esimerkiksi latinan *consecutio temporum* (ks. Linkomies 1933 § 83).

5 Persoonaa häivyttäviä aktiiveja

Kuten edellä on tullut esiin, impersonaalisen passiivin olennaisin tehtävä on tekijän häivyttäminen. Häivyttämiseen on kuitenkin muitakin keinoja, ja tässä luvussa annan esimerkkejä siitä, millaisia verbin aktiivimuodon sisältäviä konstruktioita tähän tehtävään käytetään niin suomessa kuin muissakin kielissä, ja vertaan niitä impersonaaliseen passiiviin. Erityisesti keskityn nollapersoonaan. Kuten luvuissa 2–3 kävi ilmi, useat tutkijat pitävät tällaisia konstruktioita ainakin jossain määrin passiivina, ja siksi niitä on tarpeen tarkastella myös tässä yleiskatsauksessa.

Tarkasteltavissa konstruktioissa on geneerinen tai epäspesifi ihmisviitteinen subjekti tai subjekti puuttuu. Epäspesifiä persoonaa voidaan ilmaista ensinnäkin monilla pronomineilla: *kukapa sen tietää, näin voisi joku sanoa*. Myös monikon 1. persoonan käyttö hämärtää persoonaviittausta silloin, kun pronomini *me* viittaa suureen epämääräiseen ihmisjoukkoon: *emme voi ymmärtää alkuräjähdystä edeltävää aikaa*. Yksikön 2. persoonan avoin käyttö puolestaan yleistää ja tarjoaa samastumista: *jos sä haluat kunnon rantaloman, mene Kanarialle*. Myös monikon 3. persoonalla voi häivyttää tekijää, sillä sen avulla voi tehdä epämääräisen yleistyksen: *ne juo Tuborgia Grönlannissa* (ks. Shore 1986; Kangasmaa-Minn 1980: 61) tai *juovat Tuborgia Grönlannissa*. Esimerkiksi germaanisissa kielissä on varsin suoria vastineita tällaisille impersonaalisille ilmauksille: *you could say that, they drink Tuborg in Greenland*. Uusituvan (2017) perusteellisessa esityksessä 2. ja 3. persoonan avoimista viittauksista rajakarjalan murteissa selviää, että viittauksissa on monenlaista idiolektaalista, alueellista ja tilanteista vaihtelua sekä vaihtelua erilaisissa modaalisisissa konteksteissa. Suomalaisen (2018) mukaan arkikeskusteluissa 2. persoonan avoimia viittauksia käytetään muun muassa arvottavissa ja hypoteettisissa konteksteissa.

Suomen kielen kannalta hyvin olennainen persoonaa häivyttävä keino on nolla-persoonaa. Nollapersoonalause on subjektiton, ja sen monipersoonainen verbi on yksikön 3. persoonassa. Viimeaikainen tutkimus (ks. kootusti Jokela 2012: 35–40) on seikka-peräisesti selvittänyt nollapersoonan tehtäviä ja sen suhdetta passiiviin. Seuraavaksi systematisoin näitä suhteita.

VISK antaa nollapersoonalle seuraavan määritelmän:

Määritelmä 5.

Nollapersoonaksi kutsutaan ilmipanamattoman lauseenjäsenen tulkintaa silloin, kun tarkoitetaan ketä hyvänsä ihmistä, usein myös tai nimenomaan puhujaa itseään, esim. *Jos myöhästyy viimeisestä junasta, joutuu seuraavaa odottamaan aamuun asti.*

Lisäksi ISK:n (2004 § 1347) mukaan ”nolla on verrattavissa persoonapronomineihin: sanottu koskee vähintään puhujaa tai kuulijaa, mutta se on myös yleistys”. Tällä kannalla on myös Laitinen (2006), samoin Vilkuna (2000: 340), joka toteaa, ettei nollapersoonaa voi ilmaista persoonapronominilla. Laitinen (mas. 212–218) painottaa, että nollan käyttö tarjoaa keskustelijoille mahdollisuuden empaattisesti samastua toistensa tilanteisiin.

Ison suomen kieliopin (2004 § 1351) mukaan nollasubjekti on taipuvainen esiintymään yhdyslauseiden ehdollisissa alisteisissa lauseissa (*jos*-lauseissa): *Kirsikin huusi vasten silmiä, jos siltä jotain yritti kysyä.* Samoin se esiintyy usein konditionaalien sisältävissä kuviteltua tai oletettua tilannetta kuvaavissa *kuin*-lauseissa: *asia ei ole niin kuin (äkkiseltään ~ aiempien kuvausten perusteella) luulisi ~ voisi luulla* (mp.). Jokela (2012: 158–172) esittää tälle näkemykselle kvantitatiivista tukea lehtiaineistosta.

ISK:n (2004 § 1352, 1354) mukaan nollasubjekti esiintyy modaaliverbin sisältävissä mahdollisuutta, välttämättömyyttä ja kykyä ilmaisevissa lauseissa (*Pääseekö Kaivarille farkuissa?*) sekä pakkoa, velvollisuutta tai muuta sellaista ilmaisevissa nesessiivirakenteissa (*täällä pitäisi siivota*). Verbi voi olla myös havaintoverbi, kun on kysymys mahdollisuudesta (*sieltä näkee Tallinnaan*), tai kognitiivinen verbi (*ei sitä koskaan tiedä*) (mt. § 1353, 1363).

Edelliset havainnot kooten voi todeta, että nollapersoonalauseen suosikkiympäristöjä ovat toteutumattomat ja potentiaaliset tilat, tapahtumat ja prosessit. Passiivilause taas kuvaa usein aikapaikkaisen ja toteutuneen tapahtuman tai prosessin (ISK 2004 § 1363; ks. myös Löflund 1998: 62–67):

- (3) Jyväskylän yliopiston sosiaaligerontologian professoriksi *nimitettiin* kutsusta valtiotieteen tohtori Marjatta Marin syyskuun alusta.

Tällaisessa kontekstissa nollapersoonaa on jopa epäkieliopillinen: **professoriksi nimitti Marjatta Marinin* (ISK, mp.).

Yleisemmin passiivin tyypillinen konteksti on modaalisuudeltaan aktuaalistuva indikaatiivi ja nollapersoonan *modus irrealis*. Jokela (2012: 38–39, 129–151) tekee lehtiaineistoon perustuvassa kvantitatiivisessa ja kontrastiivisessa tutkimuksessaan samanlaisen yleistyksen käyttäen nollapersoonan konteksteista termiä *intensionaalinen konteksti*. Hän myös laajentaa kuvaa nollapersoonasta suhteessa osallistujaviitteisyyteen. Esimerkiksi puheaktiverbin esiintyessä konditionaalimuotoisten modaaliverbien yhteydessä nollasubjekti on puhujaviitteinen ilmaisten toiveita, aikeita ja kokemuksia. (Mts. 113–116.) Preskriptiivisessä ja direktiivisessä modaalikontekstissa nollapersoonaa on useimmiten kuulijaviitteinen: *taimet voi istuttaa lasitetulle parvekkeelle toukokuun aikana* (mts. 117–121).

Penttilän (1963: 464) ja ISK:n (2004 § 1363) mukaan nollapersoonaa on yksiköllinen, passiivi moniköllinen, mistä ISK antaa myös esimerkit (4a–b):

- (4) a. – Kyllä tässä kahden naisen voimin *jaksetaan* hienompikin lahja ostaa.
- b. Nieminen – – oli kilpailun jälkeen huomattavan rauhallinen ja miehekkään asiallinen: – On se vähän niinkin, ettei tässä *jaksa* enää noita kampeitakaan heitellä.

ISK:n (2004 § 1363) mukaan passiivilausekin voi ilmaista yleistyksen. Silloin passiivi (5a) esittää asian sellaisena kuin se yleensä tapahtuu, kun taas nollapersoonana (5b) kuvaa sen ketä tahansa koskevana ehtona.

- (5) a. Pellavat ja villat *kasvatettiin* itse, itse *kehrättiin ja kudottiin* ja sitten vielä *jaksettiin* koruommella.
- b. Siihen aikaan – –. Taloudellista tulosta tuli, kunhan vain *jaksoi painaa* riittävästi töitä.

Tällaisissakin tapauksessa passiivi on yleistys tositapahtumista ja nollapersoonalauseet kuvaavat toteutumaton tapahtumista ja toimintaa.

Laitisen (2006: 212–213) mukaan ero yksipersonaisen passiivin ja nollapersoonan välillä on implisiittisen tekijän semanttinen rooli. Passiivissa se on yleensä agentiivinen, mutta nollapersoonassa epäagentiivinen. Helasvuo (2006: 248) tarkentaa tätä todeten, että nollapersoonan referentti on useimmiten muutoksen patientti tai vastaanottaja, mutta passiivilla on tekijä. Jokelan (2012: 39, 129–157) mukaan edeltävistä tutkimuksista ilmenee, että keskeiset agentiiviset verbit viihtyvät passiivilauseissa, epäagentiiviset nollasubjektilauseissa ja että mentaaliset verbit ovat nollasubjektilauseissa konkreettisia verbejä yleisempiä.

Esittelemäni tutkimustulokset voi koota seuraavalla tavalla: Nollapersoonana ja yksipersonainen passiivi ovat impersonaalisia, ja niillä on erilaisia tehtäviä ja suosikkiympäristöjä. Tämäntapainen ajatus on pitkälle luettavissa *Isosta suomen kieliopista* (2004) ja Laitiselta (2006) sekä eteenpäin kehiteltynä Helasvuolta ja Vilkunalta (2008). Edelleen yleistäen voi todeta, että nollapersoonana on yksiköllinen impersonaali, passiivi monikollinen. Lisäksi passiivi esiintyy yleisemmin modaliteetiltaan reaalisissa ympäristöissä, nollapersoonana tavalla tai toisella irrealisissa; passiivi häivyttää tekijää, nollapersoonana kokijaa.

Passiivi kuuluu persoonajärjestelmään neljäntenä persoonana, ja sillä on oma persoonapäätteensä -*Vn* (ISK 2004 § 107). Vaikka nollapersoonalla ei ole päätettä verbin persoonataivutusparadigmassa, sillä on paikkansa persoonajärjestelmässä passiivin rinnalla avointa persoonareferenssiä ilmaisemassa. Tämäntapaisen ajatuksen voi nähdäkseni katsoa sisältyvän *Isoon suomen kielioppiinkin* (2004 § 1349). Shibatani (1985) on löytänyt eri kielten erilaisille passiiveille samanlaisia ”sivumerkityksiä”, kuten monikollisuuden, potentiaalisuuden ja yleistävyyden.

6 Monipersonaiset passiivit

Edellä luvussa 3 selostin yksipersonaisen passiivin syntaksia ja semantiikkaa. Tässä luvussa tarkastelen muita fennistiikassa passiiviksi nimitettyjä rakenteita ja pohdin niiden ominaisuuksia etualaistamisen ja persoonan häivyttämisen keinoina. Tarkoitus on selvittää, ovatko monipersonaiset passiivit lainkaan samassa mielessä passiiveja kuin yksipersonainen passiivi.

VISK:n (s.v. *monipersonainen passiivi*) määritelmän mukaan monipersonaisten passiivirakenteiden verbi taipuu persoonissa. Näitä passiiveja ovat muutospassiivi (*minä tulin valituksi, te tulitte valituiksi*), tilapassiivi (*tapaus on poliisin tutkittavana*) ja johdospassiivi (*asia järjestyy*). Rakenteen kieliopillinen subjekti on semanttisesti verbin objektiargumentti. Vilkuna (2000: 144–146) esittää melko samanlaisia näkemyksiä muutospassiivista ja tilapassiivista. Hän ei kuitenkaan käytä niistä edellä mainittuja nimiä vaan puhuu yleisemmällä tasolla personaalisesta passiivista. Johdospassiivilauseita hän pitää aktiivilauseina, vaikka niillä ilmaistaan passiivista toimintaa: *Uolevi pyörtyi* (mts. 139).

ISK:n (2004 § 1332–1340) mukaan monipersonaisen passiivin voi muodostaa vain transitiiviverbistä. Predikaattina on verbiliitto, jossa apuverbiin (*tulla, joutua, olla*) liittyy passiivinen partisiippi (esim. *valittu, tutkittava*) tai agenttipartisiippilauseke (esim. *auton yliajama*). Toinen monipersonaisen passiivin tyyppi ovat automatiiviverbi-johdokset (esim. *hoitua*). Monipersonaiset passiivit ovat prototyyppisen passiivin kaltaisia: patientti etualaistuu, agentti taka-alaistuu ja verbi intransitiivistuu. ISK:n monipersonainen passiivikäsite ei sisällä vaatimusta verbinmuodon passiivisuudesta eikä mainintaa persoonaviittauksen epämääräistämisestä.

6.1 Muutospassiivi

VISK:n (s.v. *muutospassiivi*) ja ISK:n (2004 § 1333) mukaan muutospassiivi ilmaisee muutoksen tulosta. Rakenne muodostuu *tulla-* tai joskus *joutua-*verbistä ja translatiivimuotoisesta partisiipista, esimerkiksi *jouduin poliisin yllättämäksi*. Passiivisen verbiliiton keskeisenä osana on passiivimuotoinen tai -tulkintainen partisiippi. Agenttipartisiippi (*poliisin yllättämäksi*) ei sisällä passiivin tunnusta mutta on muilta ominaisuuksiltaan passiivin kaltainen. Verbi kongruoi yleensä edellään olevan subjektin kanssa. Määritelmä on implisiittinen, koska muodoltaan aktiivinen verbi tulkitaan passiiviseksi lauseen passiivitehtävän, patientin etualaistuksen, takia.

ISK:n (2004 § 1333) mukaan muutos- ja tilapassiivi implikoivat yleensä ihmistarkoitteisen tekijän tai muun subjektiargumentin ja pakollinen subjektiargumentti on genetiivimuotoinen NP: *jouduin sateen yllättämäksi ~ poliisin kuulusteltavaksi*. Täten finiittiverbillä on 1. persoona subjektina ja partisiipin tekijä on poliisi, joten kaikki lauseen persoonareferenssit ovat spesifejä. Finiittiverbin subjekti ei ole agenttiivinen, mutta syntaktisesti muutospassiivilauseet ovat ymmärrettävissä myös partisiippilausekkeen sisältäviksi aktiivilauseiksi (ISK 2004 § 1336).

7. Muutospassiivin tyyppisiä rakenteita on tarkastellut passiiveina myös Kittilä (2000: 295–296). Hänen luokittelussaan muutospassiivi kuuluu epäsuoriin passiiveihin. Niissä subjekti on kokija.

Muutospassiivilauseet ovat translatiivimuotoisen nimitysäädyksen sisältävien lauseiden kaltaisia. Esimerkiksi mainituilla ISK:n esimerkkilauseilla on sekä rakenteellista että semanttista yhtäläisyyttä muunnelmiensa kanssa: *hän tuli riivatuksi, hän tuli hulluksi, hän joutui potilaaksi*. Samankaltaisuutta on myös muutospassiivilauseen (*hän tuli syrjityksi*) ja jopa tuloslauseen (*hänestä tuli syrjitty*) välillä, sillä partisiippi on niissä passiivissa, patientti etualainen ja syrjijä häivytetty. Näin ollen muutospassiivin kaltainen passiivisuus ulottuu muutospassiivia laajemmalle.

Muutospassiivin passiivisuus on siis näin ollen prototyypistä passiivisuutta, patientin etualaistamista. Itkonen-Kaila (1974: 212) pitääkin muutospassiivilauseita hyvinä käänkösvastineina romaanisten ja germaanisten kielten prototyypisille passiivilauseille. Koska tekijää ei häivytetä, muutospassiivi ei ole impersonaalinen.

6.2 Tilapassiivi

VISK:n (s.v. *tilapassiivi*) mukaan tilapassiivi koostuu *olla*-verbistä ja passiivin partisiipista: *tapaus on poliisin tutkima, tapaukset ovat poliisin tutkittavana*. Aspektuaalisesti tilapassiivi ilmaisee tilaa. ISK (2004 § 1333–1335) mainitsee lisäksi, että passiivimuotoinen tai -tulkintainen partisiippi on essiivissä, nominatiivissa tai partitiivissa ja että tilapassiivikin implikoi yleensä ihmistarkoitteisen tekijän tai muun subjektiargumentin.

Sekä tilapassiivi että edellä esitelty muutospassiivi ovat ymmärrettävissä partisiippilausekkeen sisältäviksi aktiivilauseiksi. ISK (2004 § 1325, ks. myös § 1335) toteaa lisäksi, että yksipersonainen passiivi ja tilapassiivi ovat osittain samanmuotoisia. Lause *piirros on tehty 1870-luvulla* on yksipersonaisen passiivin perfekti tai muutospassiivin preesens. Niiden ero on aspektuaalis-temporaalinen.⁸

ISK:n (2004 § 1336) mukaan tilapassiivi on prototyypisen passiivin kaltainen siksi, että sen patientti on etualaistettu kieliopillinen subjekti. Muita passiivin ominaisuuksia sillä on vaihtelevasti, koska, kuten agenttipartisiipillisestä lauseesta *ratkaisu on johtajan ehdottama* käy ilmi, tekijää ei ole häivytetty eikä verbi ole aina passiivissa. Lauseessa *asia on hyvin hoidettu* tekijä on sen sijaan häivytetty ja verbi sisältää passiivin tunnuksen.

Tilapassiivi muistuttaa Helasvuon (2006: 234) *kopulapassiivia* (esim. *Hilkka on viety sairaalaan*). Helasvuo ei katso kopulapassiiviin kuuluvaksi sellaisia rakenteita, jotka eivät sisällä passiivimorfeemeja; tällaisia ovat esimerkiksi agenttipartisiipit. Kopulapassiivi on tilapassiivia passiivisempi, koska sillä on useita passiivin ominaisuuksia: passiivimorfeemi, impersonaalisuus ja objektin etualaistus. Kittilä (2000: 296–298) puolestaan kutsuu tilapassiivin kaltaisia rakenteita *resultatiivisiksi passiiveiksi*.

8. -ttAvA-passiivimorfeemin sisältävät partisiipit vaihtelevat merkitykseltään jo partisiipin sijaan (ks. ISK 2004 § 1340). Erot ovat osin tavanomaisia; essiivi ilmaisee tilapäisempää olemista kuin nominatiivi. On myös konstruktiokohtaisia modaalaisia eroja: *asia on tutkittavana* on reaalinen ja aktuaalinen, *asia on tutkittava* nesessiivinen ja *asia on tutkittavissa* episteeminen rakenne. Heli Pekkarisen väitöskirja (2011) on kaikinpuolinen selvitys TAVA-partisiipillisistä rakenteista.

6.3 Johdospassiivi

Monissa kielissä refleksiivijohdos on analysoitu passiivimorfeemiksi (ks. Helasvuo 2006: 236; Shibatani 1985: 825–830).⁹ Esimerkiksi ruotsin passiivitunnus *-s* on entinen refleksiivijohdin (Pettersson 1996: 74). Blevinsin (2003: 502–507) mukaan useissa slaavilaisissa ja romaanisissa kielissä on aidoiksi passiiveiksi kehittyneitä refleksiivisiä verbimuotoja mutta myös aitoja impersonaalisia refleksiivijohdoksia. Lisäksi on rajatapauksia, kuten espanjan refleksiivi *se vende* 'myydään' (Comrie 1977: 49). Helasvuo (2006: 239) pitää suomen automatiivisia refleksiivijohdoksia passiivin sukulaisina mutta niistä erillisinä. Seuraavassa tarkastelen lausetyyppejä, jota *Isossa suomen kieliopissa* (2004 § 1344) kutsutaan *johdospassiiviksi*.

VISK:n (s.v. *johdospassiivi*) mukaan johdospassiivi ilmaisee, että subjektitarkoitetta kohtaa verbin ilmaisema muutos, esimerkiksi *puu kaatui, asiat hoituvat*. Verbijohdin on *U*-loppuinen, ja johdospassiiviverbit kuuluvat automatiivisiin verbijohdoksiin.¹⁰ Kantaverbi on transitiivinen, kuten *kaataa* tai *hoitaa*, kantaverbin objektia vastaa johdoksen subjekti ja kantaverbin subjektin voi ilmaista adverbialilla: *heiltä ~ heidän toimestaan asia hoitui*. (Mp.) Täten johdospassiivilause on syntaktisesti aktiivilauseen kaltainen ja se voidaan muodostaa vain transitiiviverbeistä; patientti on etualaistettu.

ISK (2004 § 336) luonnehtii johdospassiivia seuraavasti:

– – merkitykseltään automatiivisen johdoksen subjektitarkoitteella on usein patientin piirteitä. – – Kantaverbin ilmaisema teko tai toiminta kuvataan tilanteessa toimimattomana olevan entiteetin kannalta ja siihen ulkoapäin kohdistuvana. – – *Puhdista tuulilasi sisäpuolelta, ettet häikäisty pahasti ajaessasi vastavaloon.*

ISK:n (mp., ks. myös § 1344, 1346) mukaan johdospassiivi ja yksipersonainen passiivi ovat merkittävästi samanlaisia, paitsi että johdospassiivi voi olla myös täysin tekijätön: *ovi avautui* 'joku eläin ~ tuuli ~ sähkösilmä ~ ovikoodi tms. avasi oven ~ ovi avautui itsestään'. Johdospassiivi muistuttaakin yksipersonaista passiivia, kun "konteksti tai yleistieto kertoo, että tapahtuma on inhimillisen olennon aikaansaama – – *Päättalon romaaneista ei yksikään ole kääntynyt edes ruotsiksi, eikä tule kääntymään*" (ISK 2004 § 1346). Myös seuraavassa esimerkissä (mp.) vain kirjoituksen sisältö johtaa päättelemään, että johdoksella *kaatuvat* tarkoitetaan ihmisen toimintaa.

- (6) Muutenkin Jupperissa puut *kaatuvat* ihan liiankin tiuhaan tahtiin. Olen kai-holla katsellut tässä meidän mäessä Kalliotien varrella olevan tontin runsasta puustoa, joka varmasti *tulee kaadetuksi*, kun pihaan on ilmestynyt plakaatti tontille rakennettavasta kolmesta omakotitalosta.

9. Asiasta on käyty keskustelua käyttäen termejä *medio*, *middle* ja *middle voice* (ks. Blevins 2003: 502 alav.; Kittilä 2000: 296–298).

10. ISK:n (2004 § 334) ja Kulonen-Korhosen (1985: 292–293, 298) mukaan automatiiviset verbijohdot muodostetaan *U*-loppuisilla johtimilla ja ne kuvaavat automaattista (tekijätöntä, itsestään aiheutunutta) tapahtumista. Kulonen-Korhosen (mas. 304) mukaan deverbaalisista *U*-johdoksista osa on tekijällisiä passiiveja, osa tekijättömiä automatiiveja.

Esimerkin ensimmäinen lause on impersonaalinen ja muistuttaa yksipersonaista passiivia. Se häivyttää inhimillistä tekijää, jonka olemassaolon voi kontekstista päätellä. Siihen verrattuna lause *trombin iskiessä puut Jupperissa kaatuvat tiuhaan tahtiin* on tekijätön. ISK:n (mp.) mukaan sekin on kuitenkin johdospassiivilause, koska automatiivinen aktiivilause sopii kyseisen kieliopin johdospassiivilauseiden joukkoon.¹¹

ISK:n (2004 § 1346) mukaan johdospassiivi jättää yksipersonaista passiivia enemmän tilaa erilaisille aiheutussuhteiden tulkinnoille, kuten sen esittämästä esimerkistä käy ilmi:

- (7) Syynä voi olla sekaannus, koska faksissa rekisterinumero *oli kirjoitettu* puutteellisesti. Auton venäläinen rekisterinumero on K540TE78, mutta faksissa se oli *lyhentyneet* muotoon K540TE.

Johdospassiivilla vältetään vaikutelma lyhentämisen tahallisuudesta, ja rakenne jättää auki paitsi tekijän identiteetin myös sen, onko tekijä ylipäättään mukana (mp.).

ISK:n (2004 § 1346) mukaan johdospassiivilauseen (8a) verbi *muovautunut* on tekijätön:

- (8) a. Vaikka perheen äiti on sisustusarkkitehti, kotia *ei ole tehty* suunnitelman mukaan – se on vain *muovautunut*.

Teko näyttää vääjäämättömältä itsestään aiheutumiselta, jolloin tahallisuus, tarkoituksellisuus ja vastuu sumentuvat. Lause voi siis olla automatiivinen olematta impersonaalinen. Tällöin se muistuttaa luonnon tapahtumaa kuvaavaa lausetta, kuten tekemäni muunnelma esimerkin 8a johdospassiivista uudessa kontekstissa osoittaa: *Eilen oli maanjäristys. Koti muovautui uusiksi*.

Lausetta *koti muovautui uusiksi* voi analysoida uusissa konteksteissa edelleen. Se saa impersonaalisen tulkinnan, jos tekijä on olemassa ja kysymys on tekijöiden syyntakeisuuden vähättelystä, tekijyyden peittelystä tai teon tuottamuksellisuuden korostamisesta:

- (8) b. Teini-ikäiset lapsemme pitivät eilen bileet. Koti *muovautui* uusiksi.

Impersonaalisuus voi muuttua abstraktiksi, jos prosessi on pitkä ja tekijöitä useita:

- (8) c. Lapsiluvun kasvaessa koti vähitellen *muovautui* uusiksi.

11. Siewierska (2008: 124) käyttää automatiivisista tapauksista termiä *antikausatiivi*. Esimerkki on englannista (*the vase broke*), ja siitä puuttuu refleksiivijohdin. Hänen mukaansa lause ei struktuurisesti ole impersonaalinen, koska siinä on subjekti, mutta semanttisesti se on rajatapaus, koska agentti puuttuu. Passiiveiksi ei Siewierska tuollaisia tapauksia katso. Shibatanin (1985: 838–839) mukaan teon voi esittää spontaanisti itsestään tapahtuneena ja siten päästä syyllisyydestä: *the vase broke* (vrt. *I broke the vase*). Antikausatiivilla ja passiivilla yhteistä on tekijän demootio.

Tulos on aiheutunut tuottamuksellisesti yksittäisten tekojen seurauksena, eikä se ole ollut niiden tekijöiden tavoitteena. Aiheuttajana on tällöin kollektiivinen, niin sanottu näkymätön käsi.

Adverbiaalit voivat muuttaa lauseen tekijyyden tulkintaa ja sen subjektin patienttiutta. Lauseessa *Ronaldo kaatui tahallaan* etualainen subjekti on sekä tekijä että patientti. Lause ei ole siis lainkaan impersonaalinen. Adverbiaali tekee siitä kiistatta aktiivilauseen; ilman sitä se voisi olla johdospassiivilause. Lause *Ronaldo uhrautui vahingossa sihteeriksi* ei kerro, kenen vahinko oli. Siis uhrasiko joku Ronaldon huomaamattaan vai tuliko Ronaldo uhrautuneeksi tietämättään? Näin ollen lauseen johdospassiivisuuden määrittämisessä ei riitä pelkästään verbin ja patienttsubjektin katsominen.

Johdospassiivilauseen impersonaalisuus on omalaatuista, koska sillä voidaan sekä häivyttää tekijää että hämmentää tekijyyttä. Kieliopillisena käsitteenä johdospassiivilause on sumea, koska puheena olevan toiminnan tulkitseminen automaattiseksi riippuu olennaisesti tutkijan yleistiedosta ja kontekstin tulkinnasta. Toinen hankala seikka johdospassiivissa on se, että automatiivijohdin on monesti satunnainen tekijä lauseen semantiikassa. Monet johtamattomatkin verbit kuvaavat automaattista tapahtumista ja saavat etualaistetun patienttsubjektin. Lause *avain katosi* on joka tapauksessa aktiivinen, vaikka kontekstista voitaisiin päätellä jonkun kadottaneen sen tahallaan. Lauseessa *avain hukkuu* on sen sijaan johdospassiivi, ja se on impersonaalinenkin, jos kontekstista voidaan päätellä jonkun hukuttaneen avaimen tahallaan. Samantapaisia pareja ovat esimerkiksi *luento alkoi*, *luento päättyi* ja *Kalle syntyi*, *Kalle kuoli*. Johdin on siten vain yksi tekijä rakentamassa lauseen merkitystä tekijyyden, tahallisuuden, automaattisuuden ja impersonaalisuuden osalta. Automaattista tapahtumista kuvaavien lauseiden impersonaalisuus on siten laajempi ilmiö kuin morfologisesti rajattu johdospassiivi.¹²

6.4 Automatiivijohdos passiivissa

Kuten on ilmennyt, sekä automatiivijohdos että verbin passiivimuoto häivyttävät tekijää. Ne voivat esiintyä myös samassa verbinmuodossa. Pohdin seuraavaksi verbinmuotojen *kaadutaan* ja *muodostutaan* semantiikkaa internetistä löytämiäni esimerkkien valossa (esim. 9–12).

- (9) Kuinka ollakaan, niin kanta lähti alta pois ja minä kupsahdin kyljelleni. – – Minä nousin ylös kuin perhonen ja ei ollut mitään hätää. Olin saanut oppia, miten *kaadutaan*. Murtuma syntyy, kun *kaadutaan* ojennetulle kädelle.

Esimerkeissä kaatuja on ihminen, puhuja tai muu tuttu, jonka kokemuksia passiivimuoto yleistää. Lause *kun kaadutaan ojennetulle kädelle* (esim. 9) ei kerro mitään kaatu-

12. Shibatanin (2006: 234–237) mukaan passiivin sukulainen *refleksiivi* (*middle*) on useinkin morfologisesti merkitsemätön, esimerkiksi saksassa *aufstehen* 'nousta ylös' mutta *sich hinsetzen* 'istuutua'. Haiman (1985) esittelee saman jaon kutsuen morfologisesti merkitsemättömiä verbejä *introverttisiksi* ja merkittyjä *ekstroverttisiksi*.

misen syistä tai kaatajasta, mutta kaatuja geneeristyy. *U*-johtimen merkitys lauseissa on automaattinen tai refleksiivinen, mutta impersonaalisuus on passiivimorfeemin varassa.

Seuraavat *muovautua*-verbin esiintymät (esim. 10–12) osoittavat tahallisuuden, automaattisuuden ja refleksiivisyyden monia sävyjä, ja tekijän ja patientin roolit sekoittuvat:

- (10) Pitkään ja pysyvään parisuhteeseen *muovaudutaan* sitten yhdessä ajan myötä.
- (11) Olen seurannut, en yllättyneenä, pikemminkin huvittuneena ihmisluonnon perimmäisistä pinttymistä, kuinka ihan jees -rantakunnosta *muovaudutaan* jumalaiseksi fitness-tähdeksi.
- (12) Papiksi *muovaudutaan*. Osittain tämä formatoituminen tapahtuu tärkeänä opiskeluaikana ja sitä ennen, mutta yleensä suurimmaksi osaksi itse virassa.

Lauseet ovat impersonaalisia peitellessään ja yleistäessään tekijöitä ja patientteja. Passiivimorfeemilla ilmaistu persoonareferenssi on yleistävä ja samastumista tarjoava; lähtökohtana on oma kokemus tai havainto. *U*-johdin kuvaa tekemisen automatiivis-refleksiiviseksi. Esiintyessään samassa verbissä automaattisuuden ja impersonaalisuuden merkitykset ilmenevät eri morfeemien kautta.

7 Passiivi vai sanajärjestysmuunnos suomen kielen etualaistuksen kieliopillisenä keinona?

Kuten edellä on ilmennyt, prototyypin passiivin keskeinen piirre on patientin etualaistus: *Bill was hit by John*. Aktiivilauseen objektista tulee alkuasemainen subjekti, ja verbi on passiivissa. Tällaista passiivia ei suomessa ole, ja esimerkiksi lausetta *Villeä on lyöty Jussin toimesta* voi pitää lähinnä omituisena.¹³ Suomessa etualaistaminen tapahtuu sanajärjestystä muuttamalla: *Villeä löi Jussi* tai *Villeä Jussi löi*. Itkonen-Kailan (1974) mukaan sanajärjestysmuunnokset ovatkin prototyypin passiivilauseiden suosituimpia käännösvastineita.¹⁴ Lause, jossa objekti on eloton (esim. *the table is made by John*),

13. Selitys omituisuuteen lienee se, että tällaisen lauseen tekijä ei voi olla yksilö. Sen sijaan esimerkiksi instituutio kävisi hyvin: *Vuositasolla laukauksia ammutaan poliisin toimesta 10–20*. Asia vaatii lisätutkimusta. Kuri (2000) katsoo, että tällaisten vierasvaikutteisissa lauseissa ei luontevasti voi olla tekijää, mutta toimeksiantaja käy.

14. Tarkemmin suomen yksipersonaisten passiivilauseiden kääntämistä ovat tutkineet Riionheimo, Kolehmäinen ja Meriläinen (2014). Tutkimus osoittaa, että suomen passiivilauseet on useimmiten käännetty saksaksi subjektilliseksi aktiivilauseiksi (subjektittomia 3 %), mikä heijastaa saksan ominaisuuksia. Suomen kannalta on kiintoisaa, että 48 % käännösvastineista saa tekijäsubjektin, 28 % patienttsubjektin ja 10 % ei-inhimillisen tekijäsubjektin. Aktiivisten käännösvastinelauseiden enemmistössä on tekijäsubjekti, passiivilauseissa patienttsubjekti. Kirjoittajat pitävät syynä suomen passiivin henkilötekijäisyyttä. Aktiivilauseiden käännösvastineiden subjekteista 20 % on indefiniittisiä (*man, jemand, Leute*) ja 23 %:ssa on referenssiltään spesifi persoonapronomini (enimmäkseen *wir*). *Man* esiintyi käännöksissä enemmän kuin alun perin saksaksi kirjoitetuissa teksteissä, mitä pidetään suomen vaikutuksena. Hyvin merkittävä on havainto, ettei yhtäkään aineiston suomen passiivilauseesta ole käännetty saksan prototyypiksi *werden*-passiivilauseeksi, jossa agentti ilmaistaan *von*-rakenteella (mas. 353). Suomen passiivin vastine ei siis ole saksan passiivi, vaan etualaistusta ja impersonaalisuutta ilmaistaan näissä kielissä eri keinoin. (Mas. 346–354.)

voidaan kääntää luontevasti kahdella erilaisella rakenteella: *pöytä on Jussin tekemä* tai *pöydän teki Jussi*. ISK:n (2004 § 1333–1335) mukaan agenttipartisiipillinen lause *pöytä on Jussin tekemä* on tilapassiivilause. Sen ainoa passiiviominaisuus on patientin etualaistus, sillä verbirakenne on aktiivimuodossa. Tosin ISK (2004 § 1313) esittää, että tällaisissa tapauksissa verbin muoto on passiivitulkintainen, mikä on hieman epämääräistä.

Tilapassiivin passiivisuus on siis ohutta. Jos pelkkä patientin etualaistus riittää, olisi johdonmukaista pitää muitakin vastaavia aktiivilauseita, kuten *Jussia löi Ville* ja *Jussia Ville löi*, ainakin jossain määrin passiivisina.

Tilapassiivi ja muut monipersoonaiset passiivit etualaistavat patientin, mutta ilman kvantatiivista tutkimustakin voinee sanoa, että ne eivät useinkaan ole impersonaalisia ja niissä verbi on harvoin passiivissa. Samoin voidaan todeta, ettei monipersoonaisen passiivilauseen patientti ole alkuasemassa, jos informaattiorakenne edellyttää muuta sanajärjestystä (esim. 13–14):

(13) Isän tekemä on esimerkiksi tuo pöytä.

(14) Eilen poliisin yllättämäksi joutui Kalle.

ISK:n (2004) näkemyksen mukaan nämä eivät olisi passiivilauseita, koska niissä ei ole etualaistettua patienttia (ks. mt. § 1332–1340).¹⁵ Tämäkin osoittaa, että sanajärjestys on ratkaisevin tekijä monipersoonaisten passiivien passiiviuuden määrittämisessä.

Kuten tunnettua, lähes mitä tahansa verbin määritteitä voi suomessa tilanteen vaa- tiessa etualaistaa, niin kuin esimerkit (15–19) osoittavat:

(15) Annalta hukkui lompakko.

(16) Mäntyankeroisen heikentäminä puut kaatuivat leikiten.

(17) Maijan ansiosta puut kaatuivat leikiten.

(18) Meisselillä ikkuna sitten avattiin.

(19) Aikuiseksi Erkki lopulta kasvoi.

Prototyypillinen passiivi (*Bill was hit by John*) on kiinteäsanajärjestyksisten kielten kieliopillistuma, jolla subjektiksi ”muutettu” objekti saadaan lauseen alkuun subjektin kano- niselle paikalle. Sijamerkinän ansiosta suomessa objekti voi olla objektina lauseen alussa ja subjekti voi olla olematta lauseen alussa sekä transitiiivi- että intransitiivilauseessa. Etu- alaistavan passiivin kaltaista kieliopillisia suhteita muuttavaa rakennetta ei tarvita.

15. Etualaistus on myös lausetyyppikohtaista. Helasvuon ja Huumon (2010: 187) mukaan subjekti- argumentin taka-alaistaminen voi toteutua passiivia paremmin muodoltaan aktiivisessa nollapersoona- lauseessa. Näin on esimerkiksi eksistentiaalilauseessa, jonka verbin jälkeisellä e-NP:llä ei ole agenttiivisen ja semanttisesti keskeiseksi hahmottuvan perussubjektin ominaisuuksia, esimerkiksi paikkaa etualassa.

Shibatani (2006: 245–256) katsoo pragmaattisesti motivoituneessa pääluokkajaossa (*voice*) prototyypin aktiivi–passiivi-systeemin ja suora–käänteinen-sanajärjestysmuutelman samanfunktionaisiksi.¹⁶ Molemmissa aktiivilauseen tekijä väistyy paikaltaan pragmaattisista syistä ja objekti ottaa sen paikan. Passiivissa tapahtuu kieliopillisia muutoksia, inversiossa ei. Suomi on inversiokieli, koska subjekti ja objekti säilyvät sijamerkinnoiltaan entisellään. Vain kopulapassiivi (ks. Helasvuo 2006) muistuttaa merkittävässä määrin etualaistavaa passiivia.

Ei liene empiirisesti tutkittu sitä, onko patientin etualaistamisen ja tekijän häivyttämisen välillä keskinäistä riippuvuutta. Voi kuitenkin Comrien (1977) tapaan olettaa, että etualaistaminen on sinänsä riippumatonta tekijän häivyttämisestä; toisin sanoen lauseen tekijän tuntemattomuus tai yhdentekevyyys ei vaikuta patientin nostamiseen lauseen alkuun. Kannattaa kuitenkin huomata, että koska passiivilauseen rakenne on subjektin puuttuessa erilainen kuin aktiivilauseen, verbin edessä on vapaa paikka, jonka objekti usein täyttää.

8 Yhteenveto

Kuten edellä on ilmennyt, suomen ja muidenkin kielten passiivi- ja impersonaalilauseet ovat semanttisesti ja syntaktisesti moninainen konstruktoiden joukko. Näitä konstruktioita koskevassa yleislingvistisessä tutkimuksessa käsitteiden systematiikka on hajanaista. Impersonaalia on pidetty muun muassa jollain tavoin sekundäärisenä passiivina, ja joillekin tutkijoille taas passiivi on yksi impersonaalien laji. Passiivin ja impersonaalien käsitteellisessä kentässä on pelkistäen sanottuna kaksi keskeistä ulottuvuutta, persoonan häivyttäminen ja objektin etualaistus. Suomen kielen perinteinen passiivi on persoonan häivytykeino, kun taas esimerkiksi englannin passiivin tehtävä on objektin etualaistus.

Onko suomen perinteinen passiivi siis prototyypinen etualaistava passiivi? Kysymykseen pitäisi vastata selvästi Setälän (1880), Penttilän (1963), Tuomikosken (1971) ja Shoren (1986) tapaan: suomessa ei ole prototyypistä etualaistavaa passiivia. Kopulapassiivi (ks. Helasvuo 2006) muistuttaa eniten etualaistavaa passiivia, ja toisaalta Vilkun (2000) ja *Ison suomen kieliopin* (2004) passiivimääritelmät korostavat etualaistamista. Kaiken kattavat passiivin määritelmät ovat helposti epäselviä (esim. määritelmät 1 ja 3 s. 117–118). Suomessa objekti – kuten muukin verbin seuralainen – voidaan etualaistaa sekä aktiivi- että passiivilauseen alussa pelkästään sanajärjestystä muuttamalla. Etualaistamisen keinoja ovat myös ISK:n (2004) mainitsemat muutospassiivi ja tilapassiivi, joissa kuitenkin on aktiiviverbi. Lausekohtaista tematisointia voi muunnella myös pragmaattisilla liitepartikkeleilla.

16. Tutkimus esittelee joukon erilaisia kieliä, joiden morfosyntaktiset rakenteet ovat mutkikkaita ja monifunktionaisia. Pääluokkajakoon vaikuttavia tekijöitä ovat verbien transitiivisuuden aste, teon tahallisuus ja spontaanisuus (lähes samaa kuin automaattisuus Shibatani 2006: 222–229). Esimerkiksi japanissa on käytössä molemmat systeemit.

Fennistiikan viime aikojen tutkimus on osoittanut impersonaali-ilmausten keskinäistä sukulaisuutta ja toisaalta niiden sävyeroja ja tehtävien jakoa. Yksipersonainen passiivi, nollapersoonalause, 2. persoonan avoin käyttö ja johdospassiivi toteuttavat kaikki samaa semanttista funktiota, persoonan häivytystä. Suomen tekijää häivyttävä, niin sanottu perinteinen termi *passiivi* kannattaa kansainvälisen lingvistisen terminologian valtavirtaa seuraten vaihtaa *impersonaaliin*. Sitä on usein ehdotettukin, ja näin on tehty viron kielen kuvauksissa (ks. alaviitettä 6). Tutkimuskäytännössä impersonaalien semanttinen samankaltaisuus ja tehtävien jako on jo tunnettu tosiasia, joten kutsuttakoon muitakin impersonaalisia ilmauksia impersonaaleiksi, siis *nolla(persoonaa)-impersonaaliksi*, 2. *persoonan impersonaaliksi* ja johdospassiivia *automaattiviseksi impersonaaliksi*. Näiden rakenteiden nimeäminen impersonaaleiksi ja tätä kautta tapahtuva yhdistäminen on perusteltavissa myös sillä, että näin niiden ero etualaistavaan passiiviin tulee selväksi.

Tutkimushistoriallisesti on huomattava, että fennistiikan passiivitutkimuksessa on vaikuttanut sitkeästi prototyypin passiivin malli, joka periytyy kielioppiperinteeltään vaikutusvaltaisista indoeurooppalaisista kielistä. Passiiveiksi on ehdotettu monenlaisia etualaistavia rakenteita, jolloin passiivista on tullut sekakoosteinen käsite. Passiiveina on pidetty esimerkiksi etualaistavaa tilapassiivia *pöytä on isän tekemä* ja impersonaali-lausetta *Pirjon Krouvissa suunniteltiin monta keikkaa*, vaikka yhteistä niillä on vain prototyypin tekijäsubjektin puuttuminen.

Lingvistiikan suuria kysymyksiä on typologisesti perusteltujen kieliopin kategorioiden siirrettävyys kielestä toiseen. Kieltä olisi kuitenkin kuvattava tekemättä väkivaltaa sen luontaisille ominaisuuksille. Etualaistava passiivi on maailman kielissä yleinen ja kieliopin käsitteenä perusteltu. Suomen kielen etualaistamista olisi sen sijaan hyödyllisempää tutkia suomelle ominaisesta sanajärjestyksen muuntelusta käsin.

Lähteet

- BLEVINS, JAMES P. 2003: Passives and impersonals. – *Journal of Linguistics* 39 s. 473–520.
<https://doi.org/10.1017/S0022226703002081>.
- COMRIE, BERNARD 1977: In defence on spontaneous demotion. The impersonal passive. – Peter Cole & Jerrold M. Saddock (toim.), *Syntax and semantics* 8. *Grammatical relations* s. 47–58. New York: Academic Press.
- ERELT, TIJU – VIKS, ÜLLE – ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAEI, KAJA – VARE, SILVI 1993: *Eesti keele grammatika 2. Süntaks*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- FOLEY, WILLIAM – VAN VALIN, ROBERT 1985: Information packaging in the clause. – Tim Shopen (toim.), *Language typology and syntactic structure I* s. 282–364. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAIMAN, JOHN 1985: *Natural syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2006: Passive – personal or impersonal? – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 233–255. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä subjekti on? – *Virittäjä* 114

s. 165–195.

- HELASVUO, MARJA-LIISA – VILKUNA, MARIA 2008: Impersonal is personal. Finnish perspectives. – *Transactions of the Philological Society* 106 s. 216–245. <https://doi.org/10.1111/j.1467-968X.2008.00208.x>.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1974: Passiivilauseiden suomentamisesta. – *Virittäjä* 78 s. 210–214.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska språkets satzlära*. Helsingfors: Finska Litteratur-sällskapet tryckeri.
- JOKELA, HANNA 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja – Ser. C osa – Tom. 334 Scripta lingua fennica edita. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4912-0>.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1980: Suomen kielen persoonallisesta passiivista. – *Sananjalka* 22 s. 57–70.
- KITTELÄ, SEPPO 2000: Passiivin prototyypistä. – Anneli Pajunen (toim.), *Näkökulmia kieli-typologiaan* s. 286–312. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUIRI, KAIJA 2000: Kielellistä passiivisuutta. Miksi me mennään? – *Kielikello* 3/2000 s. 13–15.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten U-johdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- LAITINEN, LEA 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: Nykyfennistiikkaa englanniksi. [Arvio teoksesta Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.): *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish*.] – *Sananjalka* 49 s. 202–238.
- LAURANTO, YRJÖ 2015: *Direktiivisyyden rajoja. Suomen kielen vaihtokauppsyntaksia*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1180-7>.
- LINKOMIES, EDVIN 1933: *Latinan kielioppi*. Jyväskylä: Gummerus.
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kielen yleiskielen passiivi*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUUTINEN, OLLI 1981: *Suomea suomeksi 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.
- PEKKARINEN, HELI 2011: *Monikasvoinen TAVA-partisiippi. Tutkimus suomen TAVA-käyttökonteksteista ja verbiliittojen kieliopillistumisesta*. Helsingin yliopisto: Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6965-9>.
- PETTERSSON, GERTRUD 1996: *Svenska språket under sjuhundra år*. Lund: Studentlitteratur.
- PÄÄKKÖNEN, IRMELI 1994: *Suomalainen sydämestä. Carl Niclas Keckmanin toiminta suomen kielen kehittäjänä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RIIONHEIMO, HELKA – KOLEHMAINEN, LEENA – MERILÄINEN, LEA 2014: Suomen passiivi kontaktissa. Kieltenvälisiä kytköksiä migraatioissa, toisen kielen omaksumisessa ja kääntämisessä. – *Virittäjä* 118 s. 343–371.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: *Suomen kielen lause-oppi*. Oppikirjan koe. Helsinki: K. E. Holm.
- 1891: *Suomen kielen lause-oppi. Oppikouluja varten*. Kolmas, muutettu laitos. Helsinki:

- K. E. Holm.
- SETÄLÄ, E. N. – NIEMINEN, KAARLO – OJAJÄRVI, AULIS 1974: *Suomen kielen oppikirja*. Helsinki: Otava.
- SHIBATANI, MASAYOSHI 1985: Passive and related constructions. A prototype analysis. – *Language* 61 s. 821–848. <https://doi.org/10.2307/414491>.
- 2006: On the conceptual framework for voice phenomena. – *Linguistics* 44 s. 217–269. <https://doi.org/10.1515/LING.2006.009>.
- SHIBATANI, MASAYOSHI (toim.) 1988: *Passive and voice*. Typological Studies in Language 16. Amsterdam: John Benjamins.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIEWIERSKA, ANNA 2005: Passive constructions. – Martin Haspelmath, Mathew Dryer, David Gill & Bernard Comrie (toim.), *The world atlas of language structures* s. 434–437. Oxford: Oxford University Press.
- 2008: Impersonalization from a subject centered vs. an agent centered perspective. – *Transactions of the Philological Society* 106 s. 115–137. <https://doi.org/10.1111/j.1467-968X.2008.00211.x>.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: Lääkärin ohjeet. – Marja-Leena Sorjonen, Anssi Peräkylä & Kari Eskola (toim.), *Keskustelu lääkärin vastaanotolla* s. 89–111. Tampere: Vastapaino.
- SUOMALAINEN, KARITA 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa. – *Virittäjä* 122 s. 320–355. <https://doi.org/10.23982/vir.63686>.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. – *Virittäjä* 75 s. 146–152.
- UUSITUPA, MILLA 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet persoonaviittaukset*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no 117. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2646-3>.
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Edita.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Määritelmät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/cgi-bin/visktermit/visktermit.cgi> (16.8.2016).

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@gmail.com

Kirjoittaja on suomen kielen yliopistonlehtori emeritus Helsingin yliopistossa.